

Kinga Lisowska*

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

Twórczość komiksowa uchodźców ukraińskich w edukacji na rzecz transkulturowości w klasach I–III – pilotażowa koncepcja pracy

KEYWORDS

education, comics, transculturalism, war refugees, Ukraine

ABSTRACT

Kinga Lisowska, *Twórczość komiksowa uchodźców ukraińskich w edukacji na rzecz transkulturowości w klasach I–III – pilotażowa koncepcja pracy* [Comic books work of Ukrainian refugees in education for transculturalism in grades I–III – introduction the concept of work]. *Kultura – Społeczeństwo – Edukacja* nr 2(24) 2023, Poznań 2023, pp. 205–223, Adam Mickiewicz University Press. ISSN (Online) 2719-2717, ISSN (Print) 2300-0422. <https://doi.org/10.14746/kse.2023.24.2.12>

The article presents a pilot concept of using comic books work of Ukrainian youth – war refugees in the field of work for transculturalism in grades I–III. It is an attempt to take a different look at educational activities in the perspective of dynamically changing cultural structures of European and world societies. The presented assumptions thus answer the question: how can the comic books of Ukrainian youth be used to create a pilot concept of work in the field of education for transculturalism in grades I–III and to develop the right concept of work in further scientific activities (supported by an appropriate research procedure)? Two methods of data collection were adopted in the research: a case study of young female refugee comic book authors using a problem-focused interview; analysis of the content of the comic book, which was used in the creation of a pilot concept of work for transculturalism. The article also focuses on the theoretical assumptions of the phenomenon of transculturalism itself.

The comic books of Ukrainian youth can be an excellent source of work in the field of transculturalism, which

* ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8404-4363>.

should be implemented in the school space based on regional and intercultural education already functioning in the education system. The way to move away from the native – closed cultural structure and open it on the periphery to what is new/different/valuable. The pilot concept of work should be implemented in the educational environment of grades I–III and its assumptions should be checked on this ground. This will allow you to develop and implement the right concept of work.

Wstęp

W ostatnich trzech latach świat uległ przeobrażeniom w zakresie społecznym, politycznym i gospodarczym. Funkcjonowanie poszczególnych państw, a w nich narodów, zmieniła pandemia COVID-19 oraz atak Rosji na Ukrainę. Międzynarodowe badania Ipsos wskazały, że COVID-19 przyczynił się do znacznego globalnego przeobrażenia w sferach zawodowych i osobistych poszczególnych jednostek (Ipsos, 2020).

Atak Rosji na Ukrainę wywołał kryzys migracyjny na świecie. Ukrainę opuściło bowiem 15 milionów obywateli – przede wszystkim kobiety z dziećmi i seniorzy, tzn. 34% populacji tego kraju (Wodzicki i in., 2022, s. 8). Atak stał się także przyczyną zmiany struktury kulturowej społeczeństw europejskich oraz determinantem współistnienia na określonym terytorium ludności wielokulturowej, identyfikującej się różnym pochodzeniem.

W artykule skupiono się na przedstawieniu możliwości zastosowania twórczości komiksowej młodzieży pochodzenia ukraińskiego (uchodźców wojennych) w edukacji na rzecz transkulturowości w klasach I–III szkoły podstawowej. Wypracowana pilotażowa koncepcja ma przede wszystkim wskazywać na potrzebę wprowadzania do przestrzeni szkolnej działań uwzględniających przeobrażenia kulturowe i zmianę struktury społecznej ludności w Polsce, ale także na całym świecie. Należy zaznaczyć, iż obecnie transkulturowość nie funkcjonuje w podstawie programowej w zakresie edukacji wczesnoszkolnej. Pilotażowa koncepcja pracy powinna, w kolejnych etapach dociekań naukowych, zostać sprawdzona podczas badań empirycznych w środowisku edukacyjnym klas I–III.

Podjęmowana tematyka twórczości komiksowej stanowi zainteresowanie badaczy: komiksów edukacyjnych – Bartłomieja Janickiego (2016), Nikoli von Merveldt (2018), Ilony Copik (2019), Aleksandry Suchańskiej (2021); edukacji przyrodniczej – Tomasza Samojlika (2017); badaczy literatury dziecięcej – Wojciecha Birka (2014); Katarzyny Tałuc (2017).

Uchodźcy ukraińscy w Polsce z uwzględnieniem przestrzeni edukacyjnej

Uchodźca to osoba będąca poza granicami własnego kraju, która jednocześnie obawia się prześladowań w związku z: religią, rasą, narodowością, poglądami politycznymi albo przynależnością do grupy społecznej (Konwencja genewska, 1949; Protokół dotyczący statusu uchodźców, 1967). Prześladowanie musi stanowić poważne naruszenie praw człowieka za pośrednictwem zachowań oraz działań takich, jak: przemoc fizyczna i psychiczna; dyskryminacja oraz niemożność uzyskania sprawiedliwego sądu (Wierzbicki, 2003, s. 10).

Od początku agresji Rosji na Ukrainę (24 lutego 2022 roku) polsko-ukraińską granicę przekroczyło ponad 10 mln 604 tys. uchodźców z Ukrainy, w tym głównie wykształcone kobiety (średnia wieku 37 lat) i dzieci – stan na luty 2023 (Komenda Główna Straży Granicznej w Polsce [KGSG], 2023). W Polsce znaleźli się z powodu posiadania tutaj rodziny albo znajomych; podobieństwa kulturowego pomiędzy Ukrainą a Polską (Długosz i in., 2022). Najwięcej z nich schronienie znalazło w takich województwach, jak: mazowieckie – 20%; dolnośląskie – 11%; małopolskie oraz śląskie – 10%; wielkopolskie – 9%; pomorskie – 7%; łódzkie – 6%, a także zachodniopomorskie – 5% (Żółciak i Osiecki, 2022, s. 15). Pod koniec sierpnia 2022 roku (22 sierpnia) w systemie PESEL odnotowano 1,31 mln zarejestrowanych uchodźców z Ukrainy (Dobrołowicz, 2023).

Główny Urząd Statystyczny (2022) podaje, że na koniec roku szkolnego 2021/2022 w polskich szkołach kształciło się 182,5 tys. uczniów z Ukrainy – stan na dzień 24 czerwca 2022 roku. Natomiast według raportu z Systemu Informacji Oświatowej (udostępnionego za pośrednictwem serwisu prawo.pl) do 14 lutego 2023 roku w polskim systemie oświaty odnotowano 187,9 tys. dzieci i młodzieży z Ukrainy. Największa liczba uczniów kształci się w następujących województwach: mazowieckie – 33,6 tys., śląskie – 21 tys., dolnośląskie – ok. 21 tys. Wychowaniu przedszkolnemu podlega 43,8 tys. dzieci, a edukacji w szkołach podstawowych ok. 116,8 tys. W szkołach ponadpodstawowych jest ok. 27,2 tys. uczniów (Matłacz, 2023).

Transkulturowość

Transkulturowość w ujęciu społecznym i humanistycznym ma szeroki zakres definicyjny. Określa „przestrzenne bycie «poza» granicą/-ami danych kultur i przemieszania kulturowe, których efektem jest powstawanie nowych struktur i formacji

kulturowych, zbudowanych z heterogenicznych sieci, zawierających komponenty wspólne z innymi transkulturowymi sieciami oraz elementy różnicujące” (Nikitorowicz i Guziuk-Tkacz, 2021, s. 27). Jest także koncepcją naukową, której twierdzenia wywodzą się z poglądu, że współczesne kultury mają zdolność do przejść/transwersji (Welsch, 1998, s. 204), tzn. konstruowane są na kształt puzzli (Nikitorowicz i Guziuk-Tkacz, 2021; Welsch, 1999, s. 204).

Transkulturowość to również nieustanne przekraczanie granic kulturowych (Nikitorowicz i Guziuk-Tkacz, 2021, s. 28), a przy tym tworzenie nowych hybrydowych jakości kulturowych. Zdaniem Wolfganga Welscha (1999) współczesne kultury oraz style i wartości życia ulegają przemieszaniu, przenikają się aż do ich hybrydyzacji. W procesie tym kultury nie są wyraźnie wyodrębnione oraz charakteryzują się niejednorodnością (Welsch, 1999, s. 195). Specyficzne stają się interakcje zachodzące pomiędzy dwoma lub większą liczbą odmiennych biegunów kulturowych w przestrzeni mikro- i makrospołecznej. Tożsamość kulturowa kształtowana jest wówczas z uwzględnieniem ponadnarodowego terytorium, a przynależność do niego nie wymaga fizycznej obecności jednostki (Nikitorowicz i Guziuk-Tkacz, 2021, s. 28).

Jest to zjawisko nie nowe, ale obecnie odkrywane i rozwijane na większą skalę (Nikitorowicz i Guziuk, 2021, s. 28). Źródeł transkulturowości należy dopatrywać się bowiem już w XVI wieku, a ugruntowań teoretycznych tej koncepcji w I poł. XX wieku. W naukach społecznych i humanistycznych idea transkulturowości została rozwinięta przez Welscha. Jej znaczenie sukcesywnie wzrasta od lat 90. XX wieku, gdyż mobilizuje przemiany w sferach psycho-socjokulturowych, zauważyć można przy tym (jak nigdy wcześniej) intensyfikację transkulturowości, hybrydyzacji, a także dyfuzji kulturowej (Guziuk-Tkacz, 2019, s. 56).

Współczesne kultury przekraczają granice narodowe, rozprzestrzeniają się na coraz szersze tereny, większe populacje i tworzą przy tym nowe/inne/specyficzne „konfiguracje powiązań” (Welsch, 1998, s. 204), a także tzw. „makro-kompleksy” (Nikitorowicz i Guziuk-Tkacz, 2021, s. 28). Kultury zatraciły zatem swoją jednorodność oraz odrębność, a ich rdzeń charakteryzuje wzajemne przenikanie i przemieszanie (Welsch, 1998, s. 205).

Jednostka w koncepcji transkulturowości może mieć „świadomość przygodności” (Welsch, 1998, s. 221) – w sferze mikrospołecznej rozumie dynamiczny charakter przeobrażeń sieci kulturowych, które determinują nieustanne zmiany jej problemów i sytuacji, z jakimi się spotyka. Jej osobowość i tożsamość pozostają w kontakcie z innymi, tzn. tworzą stale rozwijającą się formę hybrydy. Praca nad tożsamością to zatem działania zdążające ku integracji wielu komponentów o róż-

nej proveniencji kulturowej, które stają się decydujące dla kulturowego formowania się człowieka (Welsch, 1998, s. 205).

Jednostka, aby poznać własną transkulturową strukturę, musi zaakceptować, czy też uznać transkulturową społeczność, która wówczas wyznacza konstruowanie jej tożsamości. Stanowi to według Jerzego Nikitorowicza i Marty Guziuk-Tkacz (2021) „swoiste sprzężenie zwrotne”. Uczeń w procesie edukacji i wychowania powinien być podmiotem dynamicznym, podlegającym nieustannym zmianom oraz gotowy na transwersję – przejście pomiędzy różnymi strukturami (Nikitorowicz i Guziuk-Tkacz, 2021, s. 28).

Założenia badawcze

W dociekaniach naukowych przyjęto następujący plan działań:

- przeprowadzenie badań jakościowych z wykorzystaniem studium przypadku uchodźczyń – twórczyń komiksu;
- analiza treści komiksu opracowanego przez autorki podlegające badaniu;
- stworzenie pilotażowej koncepcji wykorzystania twórczości komiksowej młodych uchodźczyń z Ukrainy w edukacji na rzecz transkulturowości w klasach I–III.

W działaniach badawczych wykorzystano metodę jakościową zbierania danych w postaci skoncentrowanych na problemie wywiadów indywidualnych z młodymi uchodźczyniami oraz analizę i interpretację źródeł wtórnych – komiksu (Rubacha, 2016). Wywiady przeprowadzono na terenie Wydziału Nauk Społecznych Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie (WNS UWM) w specjalnie do tego przygotowanym pomieszczeniu – każdy trwał ok. 6 godzin i opierał się na 3 spotkaniach. W tym celu stworzono dyspozycje do wywiadu składające się z 10 zagadnień odnoszących się do: przyczyn powstania komiksu oraz jego treści; roli twórczości komiksowej w adaptacji do warunków życia w Polsce; możliwości wykorzystania komiksu w edukacji w klasach I–III na rzecz transkulturowości (ze szczególnym wskazaniem elementów twórczości, które zdaniem badanych należy wykorzystać w tego typu działaniach).

Natomiast analiza komiksu polegała na tzw. przekształcaniu tekstu z notatek terenowych w teorię ugruntowaną za pośrednictwem redukcji, reprezentacji, a następnie weryfikacji danych (Rubacha, 2016, s. 205). Za kategorie znaczeniowe uznano wartości, treść i przekaz transkulturowy, który można wykorzystać w konstruowaniu pilotażowej koncepcji pracy w klasach I–III.

Karyna i Sabrina (18 l.) są siostrami, które przybyły do Polski z obwodu mikołajowskiego po 24 lutego 2022 roku. Obecnie uczęszczają do III klasy liceum w województwie warmińsko-mazurskim i przygotowują się do egzaminów na studia z edukacji artystycznej w zakresie sztuk plastycznych. Do Polski trafiły ze względu na pracę ich ojca, który w momencie agresji Rosji na Ukrainę zajmował się remontem szkoły, do której uczęszczają. Obecnie Karyna i Sabrina rozumieją wypowiedzi ustne w języku polskim, ale trudności przysparza im mówienie i czytanie. Angażują się w działania uczniów pochodzenia ukraińskiego w zakresie krzewienia kultury ukraińskiej w Polsce, które wspiera WNS UWM w Olsztynie.

W ten sposób młode uchodźczynie wyłoniono do badania. W doborze próby uwzględniono potrzebę odpowiedzi na pytanie: w jaki sposób można wykorzystać twórczość komiksową młodzieży ukraińskiej do stworzenia pilotażowej koncepcji pracy z zakresu edukacji na rzecz transkulturowości w klasach I–III? Skupiono się przy tym na znaczeniu transkulturowości dla rozwoju dzieci na etapie edukacji wczesnoszkolnej oraz wykorzystaniu wartości, treści i przekazów płynących z komiksu dla kształtowania transkulturowości wśród uczniów klas I–III, jak i konkretnych rozwiązań edukacyjnych.

Z przeprowadzonych wywiadów wynika, że młodym uchodźczynom twórczość komiksowa umożliwia adaptację do nowych warunków życiowych i edukacyjnych, w których się znalazły. Stanowi swoisty sposób na poradzenie sobie z emocjami, których doświadczyły w trakcie wyjazdu z Ukrainy. Przybliżyła ich również do tradycji i historii polskiej – otwiera tym samym na inne, odmienne doświadczenia historyczne. Pozwala na łączenie tego, co zakorzenione – wywodzące się z domu rodzinnego – z tym, czego doświadczają w codziennym życiu.

Siostry podczas prowadzonych rozmów stwierdziły, że chciały stworzyć komiks, który byłby mistyczny/fantastyczny, ale jednocześnie mówił o problemach, jakie mogą spotkać dzieci i młodzież przybywające do Polski z Ukrainy czy z innych krajów. Fabuła komiksu opiera się na przygodach głównej bohaterki Kasany, której imię składa się z pierwszej i ostatniej części imion młodych uchodźczyń. Jest to dziewczynka – nastolatka – będąca w wieku autorek, która – ratując kota przed uderzeniem samochodu – przenosi się w przeszłość. Kot nazywa się Kompot i jest przewodnikiem po wydarzeniach z historii Polski – jest on narratorem w komiksie. Dziewczynka może wraz z nim:

- uczestniczyć w różnych sytuacjach związanych z polską tradycją – naprawą Skarbu Państwa i reformą walutową; rozwojem gospodarczym Polski; Dniem Flag; powołaniem Instytutu Radowego w Warszawie;

- spotykać znanych ludzi –Władysława Grabskiego; Eugeniusza Kwiatkowskiego; Marię Skłodowską-Curie;
- odwiedzać charakterystyczne miejsca dla kultury polskiej – Gdynię, Gdańsk, Warszawę.

Narrator nie dostarcza konkretnych wiadomości, ale informuje bohaterkę o kolejnych etapach ich podróży. W kontekście edukacyjnym wskazuje zatem znane postacie i wydarzenia w dziejach Polski, ale także znaczące i łączące naród polski i ukraiński, jak np. atak Rosji na Ukrainę, w wyniku którego autorki znalazły się w Polsce. Dialog nawiązany zostaje pomiędzy poszczególnymi postaciami (dorośli) a dziewczynką. W trakcie rozmów wiedzę przekazują dorośli – bohaterowie, a Kasana (dziewczynka) jest postacią zadającą pytania. Nawiązany w komiksie dialog może wskazać młodemu odbiorcy, w jaki sposób zadawać pytania i jakich treści z zakresu historii Polski i krajów ościennych poszukiwać. Jednocześnie w przystępny sposób przekazuje wiedzę historyczną i tłumaczy wydarzenia wojenne minionych epok oraz roku 2022 (rys. 1–5). W komiksie nie wykorzystano wprost metody porównania kultur i tradycji polsko-ukraińskiej. Jednak Kasana (bohaterka), gdy przenosi się do poszczególnych miejsc w Polsce, komunikuje poczucie odmienności, zdziwienie kulturą polską, a jednocześnie zaciekawienie i otwartość na to, co nowe/inne.

Komiks stworzony został w technice akwarelowej, w niewielkiej liczbie 50 egzemplarzy. Rozpowszechniono go przede wszystkim wśród najbliższych – znajomych i rodziny. Zaprezentowano i udostępniono także w wersji online dla studentów pedagogiki (różnych specjalności) na WNS UWM w Olsztynie oraz w szkołach podstawowych w województwie warmińsko-mazurskim współpracujących z WNS UWM.

Rysunek 1

Pierwsze spotkanie z kotem Kompotem

Rysunek 2

Spotkanie ze Władysławem Grabskim

Rysunek 3

Spotkanie z Eugeniuszem Kwiatkowskim i wizyta w Gdyni

Rysunek 4

Wizyta w Warszawie

Rysunek 5

Atak Rosji na Ukrainę

Pilotażowa koncepcja pracy

Działania w przestrzeni szkolnej na rzecz transkulturowości winny być podejmowane w oparciu o międzyprzedmiotowe obszary pracy dydaktycznej z zakresu edukacji regionalnej i międzykulturowej. To, co w procesie kształcenia je różnicuje, stanowi szansę „na współgzystowanie, przemieszanie, przenikanie, dynamiczność oraz przygodność w koncepcji transkulturowości” (Lisowska, 2022, s. 113). W szkole współgzystują jednostki, które charakteryzują się zarówno różną narodowością, jak i religią, językiem, ale także doświadczeniem życiowym oraz kulturowym, nabytym w środowisku domowym (Lisowska, 2022, s. 113).

W związku z tym transkulturowość wymaga obecności elementów edukacji regionalnej i międzykulturowej, które umożliwiają:

- nabycie przez ucznia świadomości i zaakceptowanie ciągłych zmian zachodzących w strukturach kulturowych;
- zrozumienie wartości wielokulturowych;

- otwieranie się na peryferiach swojej struktury tożsamościowej na nowe/inne/nieznanne, ale wartościowe przestrzenie.

Wykorzystanie zatem różnych technik twórczości, jak prace komiksowe młodzieży ukraińskiej, może stać się częścią edukacji, która wychodzi poza kanon, przekracza granice kulturowe, a jednocześnie dokonuje przemieszczenia/przemieszania kulturowego i konstruuje nowe struktury ulegające dynamicznym zmianom i podlegające przygodności.

Ważnym aspektem pracy dydaktycznej w klasach I–III jest kształtowanie takiego ucznia/człowieka, który jest otwarty na nowe doświadczenia i podąża nie tylko za wartościami uniwersalnymi, ale również odnajduje wartości inne – różnorodne – wspólne dla najbliższego otoczenia oraz różnicujące grupy odmienne kulturowo. Dziecko powinno być ukierunkowane na współdziałanie – zastanowienie – wybór, tzn. na hybrydyzację kulturową z „uwzględnieniem współczesnych zmian kulturowych, społecznych, ekonomicznych i politycznych” (Lisowska, 2022, s. 113).

Transkulturowość pozwala na uznanie ucznia za taki podmiot oddziaływań pedagogicznych, który charakteryzuje „transwersalny rozum będący odrębną kompetencją poznawczą”, determinujący świadomość współczesnego człowieka – „wielość racjonalności” (Nikitorowicz i Guziuk-Tkacz, 2021, s. 29). Uwidacznia się wówczas pluralizm osobowości jednostki, przy jednoczesnej relatywnej postawie wobec własnej osoby.

W przestrzeni edukacyjnej klas I–III może to zapewnić dziecku edukacja na rzecz transkulturowości za pośrednictwem różnych nośników, takich jak komiksy młodych uchodźców. Istotne jest, z jakim nastawieniem jednostka wychodzi poza granice własnej kultury – sięga po to, co nieznanne. Twórczość komiksowa jako forma przystępna dla uczniów w wieku wczesnoszkolnym jest jednym ze sposobów – specyficznym nośnikiem przeniesienia się do przestrzeni hybrydowych.

Zdaniem autorek komiksu uczeń, który uczestniczy w zajęciach, projektach, warsztatach z wykorzystaniem ich twórczości, może uzyskać odpowiedzi na pytania dotyczące zmian politycznych, narodowościowych i etnicznych, zintensyfikowanych oraz bezpośrednio go dotykających w środowisku szkolnym po ataku Rosji na Ukrainę. Ma on wówczas szansę odnaleźć się w nowej rzeczywistości edukacyjnej, zrozumieć odmienność kolegów i koleżanek. Działania tego typu mają pomóc zarówno dzieciom, które mają pochodzenie polskie, jak i uczniom odmiennym narodowo i etnicznie, funkcjonującym w systemie szkoły polskiej oraz przybyłym do Polski po 24 lutego 2022 roku z Ukrainy.

Konstruowany w ten sposób proces kształcenia będzie odnosił się do współczesnej specyfiki społeczno-kulturowej danego regionu – struktury narodowej, etnicznej, językowej i wyznaniowej społeczeństwa po migracjach wywołanych pandemią COVID-19 i wojną rosyjsko-ukraińską. Współczesna szkoła staje przed wyzwaniem przygotowania jednostki/dziecka/ucznia do współistnienia/bycia, współdziałania, podejmowania negocjacji oraz dialogu w świecie, w którym kultury ulegają nieustanemu usieciowieniu. Nie może tego dokonać bez współpracy z instytucjami, organizacjami pozarządowymi z zakresu kultury i tradycji lokalnej, mniejszości narodowej i etnicznej, międzykulturowości.

Analizowany komiks jest zatem nośnikiem wartości kulturowych twórczyń, a jednocześnie uczy współistnienia i otwiera na to, co nowe/inne/nieznane, ale wartościowe. Pokazuje postrzeganie świata przez osoby, które przeżyły migrację kulturową, działania wojenne, ale również adaptujące się i poszukujące swojego miejsca w świecie. W rzeczywistości pełnej odmienności/inności doświadczeń życiowych, a jednak zdążającej ku współegzystowaniu w przyszłości.

Pilotażowa koncepcja pracy, z wykorzystaniem twórczości komiksowej młodzieży ukraińskiej, zakłada przeprowadzenie działań edukacyjnych w postaci czterech następujących po sobie etapów: (1) spotkanie z komiksem; (2) warsztaty – przygotowanie komiksu; (3) konkursy i wystawy; (4) uczestnictwo w projektach transkulturowych. Celem przyjętej koncepcji jest rozwój edukacji na rzecz transkulturowości wśród dzieci klas I–III – znalezienie i wypracowanie stałego rozwiązania w kształtowaniu transkulturowej tożsamości i świadomości oraz tolerancji dla odmienności i wielokulturowego współistnienia uczniów na etapie wczesnoszkolnym.

1. Spotkanie z komiksem

Spotkanie z komiksem to okazja na poznanie wartości charakteryzujących określoną grupę kulturową, twórcę i jego widzenie świata przez pryzmat tradycji i historii, w jakiej się wychował, ale także ważnych wydarzeń, jakie określiły jego funkcjonowanie. To przejście do świata marzeń łączącego się z rzeczywistością. Prosta, łatwa forma przekazu, która dzieci w klasach I–III może nie tylko wprowadzić w świat tematyki międzykulturowej, ale również nauczyć wyrażania własnych myśli, ilustrowania wartości wywodzących się z ich środowiska społeczno-kulturowego.

W realizacji tego typu działań warto jest uwzględnić wybór odpowiednich komiksów – poruszanych w nich treści i wartości, tj. empatia, tolerancja, przyjaźń. Czytane komiksy powinny być zróżnicowane pod względem treści: przechodzić od regionalnych przez ogólnokrajowe do międzykulturowych/kultur mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce. Rodzima struktura kulturowa pozwala na przejście do tego, co inne/obce, ale wartościowe i rozwijające.

Prezentowany komiks (uchodźczyń ukraińskich) to podstawa do realizacji warsztatów i lekcji związanych zarówno z wydarzeniami współczesnymi – atakiem Rosji na Ukrainę; dziejami Polski w oczach uchodźców ukraińskich – reformą gospodarczą, rozwojem najważniejszych miast w Polsce, jak Gdynia, Gdańsk i Warszawa; ważnymi postaciami w historii Polski w odczuciu osób pochodzących z innych obszarów kulturowych, np. Marii Skłodowskiej-Curie; wspólnej historii polsko-ukraińskiej. Analizowana twórczość przyczyni się do wyzwolenia w uczniach na etapie edukacji wczesnoszkolnej poczucia bycia częścią ponadnarodowej wspólnoty, które nie musi zamykać się wyłącznie w swojej przestrzeni egzystencji, ale może otwierać się na peryferiach na inne/wartościowe doznania i konstruować nowe elementy własnej tożsamości.

Ważnym aspektem koncepcji wykorzystania komiksu młodzieży ukraińskiej jest organizacja spotkań, w ramach których autorki będą mogły opowiedzieć dzieciom z klas I–III o emocjach, myślach i celu przyświecającym powstaniu ich twórczości. Zaprezentować sposoby przygotowywania komiksów, a przez to wdrożyć uczniów do myślenia abstrakcyjnego o zmieniających się przestrzeniach kulturowych współczesnego świata.

2. Warsztaty – przygotowanie komiksu

Warsztaty z przygotowania komiksów mogą stanowić „miejsce” do dyskusji i refleksji o transkulturowości: tolerancji, szacunku, współpracy i zrozumieniu. To zdążanie ku dialogowi międzykulturowemu, przy jednoczesnym przyzwoleniu na wzajemne czerpanie ze swoich doświadczeń i na ich podstawie konstruowanie własnych hybryd kulturowych. Chodzi tutaj o zorganizowanie spotkania z autorami prezentowanego komiksu i wybranych grup dzieci z klas I–III.

Praca pomiędzy przedstawicielami dwóch kultur (polskiej i ukraińskiej) umożliwi poznanie różnorodności tradycji, uwrażliwi dzieci na wielość obyczajów, języka i wartości w otaczającym je świecie. Konstruowanie fabuły, dialogów z uwzględnieniem zagadnienia transkulturowości to droga do zrozumienia heterogeniczności oraz nabycia umiejętności poruszania się w niej. Działania tego typu należy rozpocząć w małych grupach (w obrębie jednej klasy) i wprowadzać współpracę w zakresie tworzenia komiksu na temat wspólnych wartości.

3. Konkursy i wystawy

Twórczość komiksowa może stanowić formę wyrazu własnych myśli o tradycji i historii rodziny – miasta – narodu, ale również postrzegania różnych przestrzeni kulturowych i związanych z nimi grupami uczniowskimi – społecznymi – mniejszościami narodowymi i etnicznymi. Pokazanie tych wytworów szerszej społecz-

ności – szkolnej, międzyszkolnej – w postaci zdigitalizowanej na stronach internetowych to otwieranie się na nowe przestrzenie kulturowe: przyzwalanie na łączenie tego, co inne, w to, co wspólne. Jednocześnie wskazywanie na możliwość przenikania granic tradycji (z ich poszanowaniem) i wchodzenie w kulturowe modele ponadterytorialne. Jest to wpisująca się w pracę szkoły forma promowania zrozumienia i akceptacji różnic kulturowych. Odnajdywania przez uczniów tego, co inne/odmienne w kulturach pogranicza oraz wskazywanie elementów wspólnych. Dzielenia się swoimi refleksjami, uczenia się od siebie nawzajem i wzmacniania więzi międzykulturowych.

W tej części pracy należy zorganizować konkurs twórczości komiksowej o tematyce wielokulturowej w klasach I–III, a następnie wystawę przygotowanych prac.

4. Uczestnictwo w projektach transkulturowych

Spotkanie z twórczością komiksową młodzieży z Ukrainy może stać się podstawą do poszukiwania i organizacji działań regionalnych – międzykulturowych – transkulturowych. Stanowiłoby to kontynuację eksploracji różnych kultur z ukierunkowaniem na wypracowanie świadomości kulturowej dzieci i otwarcie peryferii ich tożsamości na „wchłanianie” elementów z innych przestrzeni kulturowych.

Jest to szansa na budowanie sieci powiązań pomiędzy placówkami edukacyjnymi z uwzględnieniem zmienności i przygodności świata znaczeń i kodów kulturowych. Jednocześnie okazja do wdrożenia ścieżek międzyprzedmiotowych z zakresu edukacji na rzecz transkulturowości w obliczu niestabilnego społeczeństwa ulegającego, w wyniku pandemii i wojny, ciągłym procesom migracji.

Pilotażowa koncepcja pracy zakłada wypracowanie i realizację, przez nauczycieli klas I–III szkół w województwie warmińsko-mazurskim, wielokulturowego projektu międzyszkolnego. Projekt powinien zostać zorganizowany przy wsparciu WNS UWM w Olsztynie w oparciu o infrastrukturę akademicką i platformy do kształcenia na odległość. Jego cel ukierunkować należy na rozwój dialogu międzykulturowego i hybrydyzacji kulturowej.

Wnioski

Twórczość komiksowa młodzieży pochodzenia ukraińskiego (uchodźców wojennych) może stać się szansą na rozwinięcie edukacji na rzecz transkulturowości w klasach I–III. Przekazana powyżej propozycja opisuje określone działania w sensie ogólnym – ważne jest podążanie ku akceptacji możliwych zmienności

i dynamiki współczesnych kultur oraz związanych z nimi tożsamości jednostek i społeczności. Niezależnie od formy podjętych działań rozwój edukacji na rzecz transkulturowości zależy jest od wartości regionalnych i międzykulturowych, wprowadzających ucznia do przekraczania granic kulturowych – człowiek XXI wieku nie może i nie musi być uzależniony od kultury rodzimej/dziedzicznej (Nikitorowicz i Guziuk-Tkacz, 2021, s. 28).

Treści i wartości prezentowane w badanej twórczości komiksowej umożliwiają zdążanie w edukacji ku współlistnieniu, zaakceptowaniu, a wreszcie hybrydyzacji kulturowej. Opierają się przede wszystkim na historii narodu polskiego, ale również ukraińskiego oraz innych krajów Europy i świata w kontekście współczesnym (ataku Rosji na Ukrainę).

Tematyka transkulturowości oraz twórczości uchodźców w działaniach na rzecz edukacji w tym zakresie stanowi przestrzeń do wielu dyskusji naukowych. Tym bardziej że poczucie przygodności, zmienności, a zarazem niepowtarzalności nie zostanie wykształcone w młodym pokoleniu bez sprawczości procesów edukacyjnych. Tylko w trakcie kształcenia może dojść do spotkania tego, co rodzime, ale i lokalne, z tym, co odmienne, a jednak wartościowe.

W obliczu przemian społeczno-kulturowych, ekonomicznych i politycznych na całym świecie edukacja na rzecz transkulturowości przy wykorzystaniu potencjału uchodźców, a w szczególności dzieci i młodzieży, jest dzisiaj niezbędna. Wsparciem tych procesów mogą być zakorzenione już w szkole edukacje – regionalna i międzykulturowa. Pierwsza z nich umożliwia odnalezienie własnej autentyczności, a przez to prowadzi do tolerancji i zrozumienia. Działania międzykulturowe natomiast służą za platformę przejścia do różnicowania inności, ale również współdziałania, nawiązywania dialogu i porozumienia, tzn. interakcji między kulturami.

Prezentowana koncepcja pilotażowa wymaga kolejnych dociekań badawczych:

- 1) analizy potencjału twórczego szerszej grupy uchodźców i możliwości ich wykorzystania;
- 2) form i metod pracy z wytworami prezentowanymi przez dzieci i młodzież ukraińską na rzecz transkulturowości w klasach I–III, tzn. należy wdrożyć pracę z komiksem w konkretnej grupie odbiorców, uwzględnić przy tym pochodzenie uczniów, w tym klasy wielonarodowościowe;
- 3) obserwacji odbioru komiksu:
 - reakcji czytelnicych – wrażeń i emocji uczniów,
 - konfrontowania przez nich sytuacji bohaterów komiksu z własnymi doświadczeniami,
 - sposobu wyrażania swojego stosunku do postaci z komiksu;

- 4) opisu przykładowego fragmentu scenariusza, przy jednoczesnym wskazaniu na jego komunikacyjno-poznawcze walory, które pozwolą na uznanie przekazu za korzystny w procesie kształtowania transkulturowości wśród dzieci na pierwszym etapie edukacyjnym.

W ten sposób przeprowadzone działania pozwolą zweryfikować, czy podjęta tematyka (jej zakres) oraz sposób prezentacji są właściwe dla dzieci w klasach I–III oraz czy na podstawie przygotowanego materiału można kształtować kompetencje transkulturowe przygotowujące do życia i funkcjonowania we współczesnym świecie.

Bibliografia

- Birek, W. (2014). *Z teorii i praktyki komiksu. Propozycje i obserwacje*. Wydawnictwo Centrala.
- Copik, I. (2019). Historia z komiksem! – o edukacyjnych walorach komiksu jako medium. *Nauczyciel i Szkoła*, 1(65), 151–166.
- Długosz, P., Kryvachuk, L., Izdebska-Długosz, D. (2022). *Uchodźcy wojenni z Ukrainy – życie w Polsce i plany na przyszłość*. Wydawnictwo Academicon.
- Dobrołowicz, M. (2023, 23 lutego). *Uchodźcy z Ukrainy. Wiemy, ilu dziś mieszka w Polsce*. RMF24. https://www.rmf24.pl/raporty/raport-wojna-z-rosja/news-uchodzczy-z-ukrainy-wiemy-ilu-dzis-mieszka-w-polsce,nId,6615401#crp_state=1
- Główny Urząd Statystyczny. (2022). *Oświata i wychowanie w roku szkolnym 2021/2022*. <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/edukacja/edukacja/oswiata-i-wychowanie-w-roku-szkolnym-20212022,1,17.html>
- Guziuk-Tkacz, M. (2019). *Imigracja(e) i imigranci w kontekście transkulturowości. Diagnoza pedagogiczna*. Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie.
- Ipsos. (2020). *The COVID-19 pandemic 's impact on workers' lives*. Ipsos. <https://www.ipsos.com/sites/default/files/ct/news/documents/2020-12/impact-of-the-covid-19-pandemic-on-workers-lives-report.pdf>
- Janicki, B. (2016). *Dydaktyczny potencjał komiksu historycznego*. Zin Zin Press.
- Komenda Główna Straży Granicznej w Polsce. (2023). *Statystyki SG. Straż Graniczna*. <https://www.strazgraniczna.pl/pl/granica/statystyki-sg/2206,Statystyki-SG.html>
- Konwencja genewska o ochronie osób cywilnych podczas wojny z dnia 12 sierpnia 1949 r.
- Lisowska, K. (2022). Jak kształtować tożsamość dzieci i młodzieży w przestrzeni współczesnej szkoły? Między edukacją regionalną, międzykulturową a transkulturowością. *Podstawy Edukacji*, 15, 103–118.
- Małacz, A. (2023, 27 lutego). *W polskich szkołach i przedszkolach uczy się 187,9 tys. dzieci z Ukrainy*. Prawo.pl. <https://www.prawo.pl/oswiata/ukrainskie-dzieci-w-polskich-szkolach,520015.html>
- von Merveldt, N. (2018). Informational picturebooks. W: B. Kümmerling-Meibauer (red.), *The Routledge Companion to picturebooks* (s. 231–245). Routledge.
- Nikitorowicz, J., Guziuk-Tkacz, M. (2021). Wielokulturowość – międzykulturowość – transkulturowość w kontekście pedagogicznym. *Edukacja Międzykulturowa*, 15(2), 23–36.
- Protokół dotyczący statusu uchodźców sporządzony w Nowym Jorku z dnia 31 stycznia 1967 r.

- Rubacha, K. (2016). *Metodologia badań nad edukacją*. Wydawnictwo Editions Spotkania.
- Samojlik, T. (2017). *Ryjówka przeznaczenia*. Kultura Gniewu.
- Suchańska, A. (2021). Komiks w perspektywie edukacyjnej, czyli o formalnej budowie komiksu. *Edukacja Elementarna w Teorii i Praktyce*, 16(4(62), 93–106.
- Tałuć, K. (2017). Komiks polski dla młodego odbiorcy – tendencje, tematy, wydawcy. W: K. Tałuć (red.), *Literatura dla dzieci i młodzieży* (t. 5, s. 254–286). Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Welsch, W. (1998). Transkulturowość. Nowa koncepcja kultury (B. Susła, J. Wietecki, tłum.). W: R. Kubicki (red.), *Filozoficzne konteksty rozumu transwersalnego. Wokół koncepcji Wolfganga Welscha* (s. 195–222). Wydawnictwo Fundacji Humaniora.
- Welsch, W. (1999). Transculturality – the puzzling form of cultures today. W: M. Featherstone, S. Lash (red.), *Spaces of culture. City, nation, world* (s. 194–213). Sage.
- Wierzbiński, B. (2003). *Uchodźcy*. Wydawnictwo Temida 2.
- Wodzicki, M., Pichola, I., Patorska, J. (red.). (2022). *Uchodźcy z Ukrainy w Polsce. Wyzwania i potencjał integracji*. Deloitte. <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/pl/Documents/Reports/pl-Uchodzcy-z-Ukrainy-w-Polsce-Report.pdf>
- Żołciak, T., Osiecki, G. (2022, 19 maja). *7 procent dzieci i młodzieży w Polsce pochodzi z Ukrainy. Demograficzny portret uchodźców*. Dziennik Gazeta Prawna. https://www.gazetaprawna.pl/wiadomosci/kraj/artykuly/8420789,ukraincy-w-polsce-demografiadzieci-i-mlodziez.html?fbclid=IwAR10cqDjkcplCpHstwhYMe-kqwezCSrJkyyAhgu9Bf2DiPajOD_N_SDt2Xc4

